

ETYK ja puolueettomuus 1972–1975

Viime kuukausina on ilmestynyt melkoinen määrä Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökongressin arvioiteja. Tärkein selitys sille, että niitä ilmestyy juuri nyt, lienee valtiollisten arkistojen avautumisessa eri puolilla Eurooppaa ja varsinkin Yhdysvalloissa. Venäjän suhteen tilanne on paljon hankalampi, ja kuitenkin ETYK:in tutkimisen kannalta Neuvostoliiton sekä ulkoministeriön että NKP:n arkistot olisivat aarreaita.

Koko ETYK-prosessin käynnistymiselle oli olennaista sopimus siitä, että neuvotteluissa kukin valtuuskunta esiintyy vain oman hallituksensa nimissä eikä sotilaallisilla liittokunnilla ole mitään tunnustettua asemaa prosessissa. Tämä linjaus sopi varsin hyvin myös mukana olleille puolueettomille ja liittoutumattomille valtioille ja Varsovan liitossa varsinkin Romanialle. Myös monille NATO:n eurooppalaisille jäsenille oli tärkeää, että liittokunnilla ei ollut omaa roolia prosessissa.

Yhdysvaltojen valtuuskunnan ohjeisiin näyttää kuuluneen passiivisen roolin noudattaminen

ja vaisu läntisten liittoutuneiden myötäileminen. Helsingin vuonna 1975 pidetyn huippukokouksen jälkeen rooli muuttui paljon aktiivisemmaksi, mikä kuvastui erityisen selvästi pari vuotta myöhemmin pidetyssä Belgradin seurantakokouksessa ja sittemmin Madridin vastaavassa kokouksessa. Yhdysvaltojen valtuuskuntaa kiinnostivat ennen muuta ihmisoikeuskysymykset ja oikeus maastamuuttoon.

Se EU:n yhteinen ulko- ja turvallisuuspolitiikka, jonka alkuaste sisältyi jo Maastrichtin sopimukseen 1992, sai varovaisen käytännön alkunsa itse ETYK-prosessissa. Jo talvella 1972–1973 EC-maat (Euroopan yhteisö) alkoivat järjestelmällisen neuvonpidon, joka johti usein yhteisiin kannanottoihin. Näin oli asian laita erityisesti ihmisoikeuskysymyksissä ja laajemmin sanavapaus-, maastamuutto- ja perheiden yhdistämiskysymyksissä. Myös vapaamman tiedonvälityksen aikaansaaminen oli suuren kiinnostuksen kohde. Ne olivat aiheita, joista neuvostovaltuuskunta ei olisi ainakaan neuvot-

telujen alkuvaiheessa halunnut sopia yhtään mitään. Kanta muuttui joustavammaksi sitä mukaa, mitä ilmeisemmäksi kävi, ettei prosessi päättyisi Neuvostoliiton toivomaan huippukokoukseen ilman myönnytyksiä näissä asioissa.

Suomen kannalta keskeisin tavoite oli itse huippukokouksen kokoontuminen Helsingissä. Liioittelematta voidaan sanoa, että se oli meille kaiken onnistumisemme mitta. Yhtä tärkeää oli tietysti se, että kokous onnistuisi niin järjestyksensä kuin myös poliittisen lopputuloksensa kannalta. Jo pelkkä Helsingin hyväksyminen ensimmäisen toisen maailmansodan jälkeisen eurooppalaisen huippukokouksen tapahtumapaikaksi nähtiin meillä tunnustuksena Suomen menestykselliselle puolueettomuuspolitiikalle. Presidentti Kekkonen mielenkiinto kohdistui kaiken aikaa siihen, että ETYK:n kolmas vaihe toteutuisi korkeimmalla poliittisella tasolla eli valtion tai hallitusten päämiesten tasolla, kuten sitten kävikin. Huippukokous oli meille päämäärä sinänsä, jopa tärkeämpi kuin sen välitön poliittinen anti.

Uusi, melko odottamaton ilmiö oli koko konferenssin ajan jatkunut ja kylmän sodan loppuun saakka kestänyt puolueettomien maiden yhteistyö. Se alkoi jo talvella 1972–1973 Helsingissä Otaniemen Dipolissa käydyissä valmistelemissa neuvotteluissa. Aluksi Suomen, Itävallan, Ruotsin ja Sveitsin yhteistyö koski lähinnä työjärjestysasioita. Poliittisissa neuvotteluissa työjärjestysasiat ovat nekin täyttäneet politiikkaa ja siksi liittokuntien jäsenet näkivät parhaaksi uskoa näiden asioiden valmistelun neljälle puolueettomalle. Neuvottelujen myöhemmässä vaiheessa puolueettomien yhteistyö tiivistyi. Thomas Fischer on kuvannut tätä laajasti äskettäin ilmestyneessä ansiokkaassa teoksessaan *Neutral Power in the CSCE*. Myös suurlähettiläs Markku Reimaan viime vuonna ilmestynyt *Kekkonen katiska* antaa selkeän kuvan tästä yhteistyöstä. Yhteistyön syveneminen merkitsi sitä, että puolueettomat etsivät myös asiakysymyksissä yhteisiä kantoja.

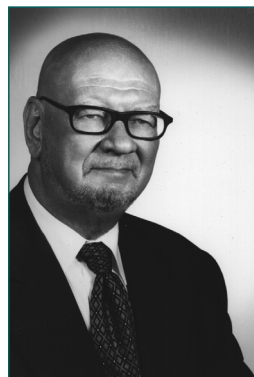
Oma mielenkiintonsa on sillä, miten Neuvostoliitto suhtautui konferenssissa Suomeen puolueettomana maana. Neuvostoliiton valtuuskuntaa johtanut varaulkoministeri Anatoli Kovalev ja poliittisissa asioissa keskeinen suurlähettiläs L. I. Mendelevitš eivät milloinkaan esittäneet mitään sellaista, mikä olisi kyseenalaistanut Suomen kuulumisen puolueettomien ryhmään. Varsinkin Mendelevitš, joka YK-vuosinaan oli tottunut näkemään Suomen YK:n vaaleja varten olemassa olevan länsiryhmän jäsenenä, näki ne edut, joita Suomen puolueettomuuden tunnustaminen myös Neuvostoliitolle merkitsi. Jos Neuvostoliitto olisi pyrkinyt vaikuttamaan Suomen valtuuskunnan politiikkaan tavalla, joka olisi rinnastanut Suomen sen liittolaisiin, koko ETYK-prosessi olisi vaarantunut. Olihan kyseessä Suomen aloite ja prosessi, joka oli käynnistynyt Suomessa ja jonka päätösvaiheeksi oli suunniteltu huippukokousta juuri Helsingissä. On ilmeistä, että tätä ei aina ymmärretty Neuvostoliiton puoluekoneistossa, joka pyrki vaikuttamaan Suomen valtuuskunnan ohjeisiin tavalla, joka olisi tuonut sen lähemmäksi Neuvostoliittoa. Tästä syntyi joskus hankausta, mutta vaikutusyritykset onnistuttiin torjumaan eikä puolueettomuuttamme julkisesti epäilty.

Suomen valtuuskunnan ohjeet olivat hyvin yleiset. Ennen kun valtuuskunta määritteli neuvotteluissa kantansa, asiasta informoitiin ulkoministeriötä, joka ei yleensä pyrkinyt kauko-ohjaamaan valtuuskunnan työtä, vaan lähinnä tuki sitä. Tämä oli tärkeää senkin vuoksi, että neuvottelutilanteet vaihtelivat päivästä päivään. Ulkoministeriön oli vaikeaa pysyä ajan tasalla, vaikka valtuuskunta raportoikin tilanteista ahkerasti.

Mikä merkitys oli ETYK:illa sosialististen järjestelmien sortumiseen, on paljon pohdittu kysymys. Tuskin siihen koskaan saadaan varmaa vastausta. Tosiasia on, että samaan aikaan kun ETYK:n päätösasiakirja julkaistiin ja sosialististen maiden kansalaiset tulivat tietoisiksi uusista oikeuksistaan, tapahtui myös paljon muuta.

Näihin muihin tekijöihin kuului se epäedullinen taloudellinen kehitys, joka varsinkin Neuvostoliiton osalta johtui osin itse järjestelmän kyvyttömyydestä uusiutua sekä varustelumenojen kohtuuttomasta osuudesta julkisista menoista. Myös tietotekniikalla on ollut oma osuutensa. Monissa sosialistissa maissa oli mahdollisuus seurata maailman menoa yli rajojen ulottuvien televisio- ja radiolähetysten avulla.

Ratkaisevaa lienee kuitenkin ollut se, että monessa maassa poliittisesti johtava luokka oli selvillä oman järjestelmänsä ongelmista. Niihin ei kuitenkaan katsottu voitavan tarttua ennen kuin Neuvostoliitto näytti esimerkkiä presidentti Gorbatšovin perestroika- ja glasnost-politiikan alettua.

J a a k k o I l o n i e m i

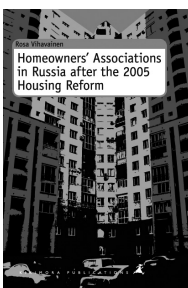
Kirjoittaja on suurlähettiläs, joka toimi vuosina 1973–1975 Suomen ETYK-valtuuskunnan johtajana.

UUTTA IDÄNTUTKIMUKSESSA

Nyt alennetut hinnat!

Ks. www.helsinki.fi/aleksanteri/julkaisut/

Rosa Vihavainen **Homeowners' Associations in Russia after the 2005 Housing Reform** (A20) ISBN 978-952-10-5148-7. 274 s. 20 € + alv.

Maaseutuaiheita – Rural Motifs. Essays in Honor of Professor Leo Granberg. Edited by Jouko Nikula. ISBN 978-952-10-5147-0. 236 s. 20 € + alv.

Perspectives to the Media in Russia: "Western" Interests and Russian Developments. Edited by Elena Vartanova, Hannu Nieminen and Minna-Mari Salminen. ISBN 978-952-10-5146-3. 325 s. 20 € + alv.

The Dacha Kingdom: Summer Dwellers and Dwellings in the Baltic Area. Edited by Natalia Baschmakoff and Mari Ristolainen. ISBN 978-952-10-5145-6. 507 s. 20 € + alv.
Jouni Järvinen **Normalization and Charter 77 – Violence, Commitment and Resistance in Czechoslovakia** (A21) 978-952-10-5152-4. January 2010.

K I K I M O R A P U B L I C A T I O N S

